

Nemzet és kereszténység Babits esszéiben

CS. GYÍMESI ÉVA

Született 1945-ben Kolozsvárott. Irodalomtörténész, kritikus.

„A kegyetlenség a legrosszabb mindabból, amit teszünk.”
(Rorty)¹

„Bárha megértenétek, hogy nem a haza gyermekei,
hanem Isten gyermekei vagytok...”

(Tolsztoj)²

¹Rorty Judith Shklar-tól kölcsönzi ezt a meghatározást, mint a liberális beállítottság definícióját.

²Idézi Babits a *Magyar költő kilencszázötvenkét évben* című szövegében.

³Richard Rorty: *Esetlegesség, irónia és szolidaritás*, Jelenkor, 1994. Pécs. A továbbiakban egyedül erre a munkájára hivatkozom. A Julien Bendával teremtett párhuzamot arra alapozom, hogy Rorty utópiája — jóllehet egészen más úton halad — szintén az értelmiség szerepét hangsúlyozza az erkölcsi megújulásban, különös tekintettel az emberi szenvedéssel kapcsolatos magatartásra. Az ő alternatívája az eddigi vallási és filozófiai etikákkal szemben pragmatikus: „inkább a szenvedés és a megalázás konkrét változásainak leírása (például regényekben

Talán meglepő, hogy Babitsnak szentelt tanulmányomban rögtön egy olyan kortárs szerzőre hivatkozom, akinek metafizikamentes és vallási értelemben hitetlen szemléletmódja igen messze áll irodalmunk nagy katolikusának szellemétől. Ám Richard Rorty, akit idézni szándékozom — minden székszezsével és ironikus liberalizmusával együtt — az ezredvégi értelmiség társadalmi felelősségének szószólója, Babits kortársához, Julien Bendához hasonlóan megkerülhetetlen hivatkozási alapja.³ Két világháború, auschwitzok és gulágok — a megtervezett emberi erőszak — mindeddig példátlan botrányai után *Esetlegesség, irónia és szolidaritás* című könyvében ő helyezi új alapokra az emberek közötti szolidaritás eszményét és erkölcsi parancsát. E szolidaritás gyökere szerinte nem valamiféle lényegi közös Igazságba vetett hit, avagy istengyermeki természetünkől adódó (keresztényi) testvériség-érzés, hanem a szenvedésben felismert, közösségteremtő azonosság. A szolidaritást — írja — „képzettel lehet megvalósítani, azzal a képzelőerővel, amellyel az idegenekben szenvedő társainkat látjuk. A szolidaritást nem reflexióval fedezzük föl, hanem megalkotjuk. Azáltal jön létre, hogy növeljük más, tőlünk különböző emberek szenvedésének és megalázásának egyéni részletei iránti érzékenységünket”.⁴ Hűvösen kritikus elemzései után, melyek a nyelv és a személyiség valamint a történelem esetlegességéről, az eddigi „végső szótárak”⁵ használhatatlanságáról és az emberi szenvedést tudatosan előidéző kegyetlenség módszertanáról szólnak, egy hagyományos és egyszersmind változatlanul időszerű emberi érték újrafogalmazására vállalkozik. A metafizikai és vallásalapú hagyománnyal teljességgel szakító Rorty így — végső soron — mégiscsak egyfajta értelmiségi tradícióval, a felelős írástudó hivatásával azonosul. A könyv utolsó fejezetének hangnemében, bármennyire is visszafogott, az irónia mellett feltűnik az a morális emelkedettség, ahogyan megfogalmazza és értelmezi a szolidaritás imperatívuszát: „A »Kötelességeink van-

és etnográfákban)” 212.

⁴Uo. 14.

⁵A végső szótár Rorty által meghatározott fogalmába nem csupán a válaszos vagy filozófiai világmagyarázatok tartoznak bele, hanem minden egyes embernek a saját cselekedeteit, vélekedését és életét igazoló szókészlete.

⁶Uo.: 216.

⁷Rorty ígéri, hogy következő könyvében sort fog keríteni az etnocentrizmus problémájára. Meglepő fordulattal jelzi, hogy a „mi liberálisok” *ethnos*ának létrehozására törekszik, mint-hogy az etnocentrizmus átka szerinte amúgy is feloldhatatlan. Véleménye szerint senki sem képes a legtágabb közösséggel, az „emberiség”-gel való azonosulásra.

⁸Az amerikai fehér liberálisok példáját hozza, akik az elnyomott feketékkel nem azért azonosulnak, mert embertársaik, hanem mert ők is amerikaiak. Uo.:211.

⁹Rorty teljességgel elutasítja az univerzalisztikus álláspontot, mert véleménye szerint a „szolidaritásérzés szükségszerűen azon múlik, mely hasonlóságok és különbözőségek feltűnőek számunkra, ami viszont egy történetileg esetleges végső szótár függvénye” Uo.: 212. Az önmagát nominalistának és historicistának

nek az emberi lények mint egyszerűen emberi lények iránt« jelmondatot akkor értelmezzük helyesen, ha úgy fogjuk fel, mint figyelmeztetést, hogy mindig igyekezzünk »mi«-érzésünket a lehető legtágabb körre kiterjeszteni. Ez a jelmondat azt követeli tőlünk, hogy továbblépjünk abban az irányban, amelyet bizonyos múltbeli események jelöltek ki — hogy beleértettük a »mi«-be előbb a szomszéd barlangban lakó családot, aztán a folyón túl élő törzset, aztán a hegyen túl élő törzsszövetséget, aztán a tengerentúli hitetleneket (és, talán utolsóként, a cselédeket, akik ezalatt elvégezték helyettünk a piszkos munkát). Ez az a folyamat, amelyet fenn kellene tartanunk”.⁶

Rorty itt még nem tér ki részletesen az etnocentrizmus jelenségeire, melyek az erős „mi”-tudat mellett az ellenségkép gyanánt felfogott „ők” pólusát is tartalmazzák,⁷ de a fentiekben megfogalmazott pozitív program időszerűségét könyvének megjelenése óta csak megerősítik a közelmúlt és a jelen riasztó eseményei. Ma, a kilencvenes évek derekán ugyanis egyre kiáltóbb ellentmondás feszül a „mi”-tudatot egész Európára kiterjeszteni kívánó nemzetközi integrációs folyamat és a megújult vallási, etnikai, nemzeti ellentétekre valló háborús tűzfészek között, amelyek nyilván akadályai az egységesülésnek. Mintha ezek az események is Rorty kételyeit igazolnák arra vonatkozólag, hogy az emberek számára van-e igazán realitása a partikuláris (helyi, faji, vallási, nemzeti stb.) közösségeken túlterjedő „mi”-tudatnak, s nem hatékonyabb-e mindig egy-egy belátható, az „ők”-tól, mint „idegenekétől” világosan elkülönülő közösségi identitásra hivatkozni.⁸ Az említett események mintha azt bizonyítanák, hogy a kontrasztív „mi”-tudatot kifejező beszédmód általában sokkal mozgósítóbb erejű, mint a „mi”-tudatot az „ők” irányában is kiterjesztő diskurzus.⁹

Amiben Rortyval leginkább egyetérthetünk, azok maguk a múltbeli és mai tapasztalatokon (különösen a ’89 utáni eseményeken, például a délszláv háborún) alapuló kételyek, amelyek bizonytalanná, sőt olykor szkeptikussá tesznek bennünket afelől, hogy egyáltalán megteremthető-e az összhang az egyéni és a közösségi identitás, illetőleg a partikuláris és egyetemes, például a nemzeti és általános emberi „mi”-tudat között.

Babits is felismerte és tragikusan megszenvedte ezeket az ellentmondásokat, mégsem mondott le az európai kultúra egyik hagyományos „végső szótáráról”, a kereszténység által kínált erkölcsi mintáról, melyet ma Rorty oly következetesen zárójelbe tesz. Egy kétezere éves hagyományon alapuló értelmezési horizont mai képviselőjében is felmerülnek a következő kérdések: Vajon érvénytelenné nyilváníthatjuk-e a *Biblia* tanítását az imago Dei-ről s a talentumokról, mely az egyén önértékére fekteti a hangsúlyt, de — az adott összefüggésben — teljes harmóniában áll a felebarát iránti szereteteszménnyel? A felebaráti szeretet parancsa csupán a széplelkű pietisták s a „nemzetietlen” liberálisok idejémtúlt

nevező Rorty tehát az univerzalista Babitsnak pontosan az ellentéte. Amiben mégis rokonok, az a mélyen erkölcsös magatartás, ahogyan az erőszakhoz és szenvedéshez viszonyulnak.

¹⁰Lásd könyvének utolsó fejezetét *Kegyeltenség és szolidaritás* címmel, melyben Rorty Nabokov és Orwell idevágó műveinek interpretációjára vállalkozik. Az 1984 értelmezésének nyomán a történeti esetlegességre ráeszméltető következtetést fogalmaz meg: „Orwell segít belátnunk, *történetesen úgy alakulhatott*, hogy Európa értékelni kezdte a jóindulatú érzelmeket és a közös emberiség eszméjét, és *történetesen úgy alakulhat*, hogy végül olyan emberek uralják a világot, akikből hiányzanak ezek az érzelmekek és erkölcsök. Az alternatívák ma is nyitottak — figyelmeztet a szerző. De az esetlegesség tényének (látszatának?) ellenére sem menti fel az értelmiséget a jövőért való felelősség alól.

¹¹Itt, Kelet-Európában a baloldali kritika előszere-ttel minősítette „elvont humanizmusnak” ezt az univerzalisztikus álláspontot. A magyar irodalomtörténetben éppen-séggel Babits az egyike azoknak, akiket a másod-ik világháború után a hi-

utópiája? És valóban vértelenné, tiszta absztrakcióvá szürkült a minden ember iránti, egyetemes szeretet egyházi üzenete, mely az irgalmas szamaritánus példázatában jut kifejezésre? El lehet-e vetni egyszer s mindenkorra a testvériségre — „pogányra, zsidóra, görögre” — egyaránt vonatkozó, a partikularitáson felülemelő keresztényi üzenet hatékonyságát? Feljogosít-e erre az a tény, hogy a gyakorlatban oly sokszor elbukott ez a szótár és a hitvallók meg-megújuló békeszeretete? Elfogadhatjuk-e, hogy az ezredvégi emberiség sorsának alakításában, az interetnikus feszültségek, a helyi háborúk és a fajgyűlölet világában ez az eszmerendszer, a keresztény „mi”-tudat végképp csődöt mondott?

Rorty véleménye szerint racionálisan eldönthetetlen, esetleges és személyes meggyőződés — hitigazság — kérdése, hogy az említett ellentmondásokhoz hogyan viszonyulunk. Épp ezért talán jogos az ellenvetés: ha ismeretelméleti szempontból így áll a helyzet, ha érvelésünk egy-egy ilyen igazság mellett amúgy is körkörös, akkor miért kell a hagyományos szótárakat — köztük a kanti etikát is — úgymond, egy újabbal „helyettesíteni”? Ő maga állítja, hogy tanítása ún. „liberális utópia”. Mi a garancia arra, hogy ennek beszélői nem buknak el?

A Rorty által képviselt szótár ma egyfajta kihívásként hat, hogy szembesüljünk a kereszténység értékrendjével, a partikulárist és egyetemeset összehangoló identitástudatával. Annál is inkább, mert könyve nem csupán szenttelen látlelet az emberi kegyetlenségről,¹⁰ hanem helyenként az emberiség sorsa iránti őszinte felelősségtudatról és majdhogynem prófétikus értelmiségi hivatástudatról árulkodik.

Az ilyen típusú humánumnak valójában nagyon nagy számú, de erkölcsi értékeikhez képest aránylag csekély hatású hiteles képviselője volt és van az irodalomban s a felelős európai értelmiség, a világi írástudók körében.¹¹ Az embereket megosztó hatalmi manipuláció hatékonysága világszerte mindig is erősebbnek bizonyult és bizonyul még ma is. Nyilvánvalónak tűnik például, hogy itt, Kelet-Európában, a történelem alakulását még az ún. „keresztény országokban” sem ez az eszmerendszer igazgatja. Babits Mihály és a keresztény értelmiségiek többsége tisztában volt, és ma mi is tisztában vagyunk azzal, hogy egyelőre elenyésző kisebbséget alkotunk, akárcsak Rorty liberálisai. Evilági értelemben utópikusnak látszik a katolikus eszmerendszer is. Ennek ellenére, sőt éppen ezért kell feleleveníteni azt a szótárt, mely a liberális utópia mellett ugyancsak a „mi”-tudat egyre szélesebb kiterjesztésének egyik stratégiáját képviselheti.

Babits — íróként és magánemberként — többször is hitet tett a katolikusnak nevezett értékrend és ars poetica mellett, versben és prózában egyaránt. Itt és most elsősorban csupán néhány esszéjére (cikkére, tanulmányára) hivatkozom, és pedig a következőkre: *Az igazi haza, Magyar költő kilencszáztizenkilencben, Írástudók árulása,*

vatalos irodalompolitika ilyen alapon igyekezett marginalizálni.

¹²A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé, hogy Babits nemzettudatának minden vetületét kibontsam. Itt csupán a nemzeti és keresztényi identitás összefüggéseire összpontosítok. A hivatkozások alapjául mindennek előtt a két kötetes gyűjteményt használom: Babits Mihály: *Esszék, tanulmányok 1-2.*, Szépirodalmi, 1978. (A továbbiakban ET1 és ET2.) Hasonnal forgattam *A vádlott. Babits Mihály (Dokumentumok 1918-19-ből)* című kiadványt is (Szerkesztette: Téglás János). A megjelölt tanulmányok mellett támaszkodom a következőkre is: *Leibniz mint hazafi* ET1 499-502.; *Lovagrend* ET1 541-44.; *Az irodalom elmélete* ET1 553-645., *A kettőszakadt irodalom* ET2 170-184., *Tanulmány a magyar irodalomról* ET2 185-200., *Nemzet és Európa, Discours a la nation Européenne*. ET2 429-34., *Pajzzsal és dárdával* ET2 602-11.

¹³*Könyvről könyvre* (1923) ET2, 39-40. A hívő Babits bizonyágtétele mellé ide kívánczik egy régebbi — közvetett — vallomása is *A kételkedés kötelességéről*. Ezen a címen írt ragyogó kriti-

A tömeg és a nemzet. Ezek alapján, s néhány távolabbi hivatkozással¹² — úgy gondolom — képet alkothatunk arról, hogyan képviseli el Babits a személyes, a közösségi és egyetemes identitás, az én és a mi-tudat összefüggéseit a keresztény értékrendben, mely nála egyet jelent a „katholikosz”-szal.

Álljon itt előljáróban egy idézet *Katolikus költészet* című írásból: „Katolikus, aki általános, mindenütt érvényes törvényekben hisz, vagy ilyen hitre vágyik: a hit az élet véletleneinek dolga lehet, a vágy lelkünk változhatatlan mélyeiből tör föl. Katolikus, akiben az élet szépségének és bűnösségének ösztönös érzései harcolnak, kinek erényvágya nem puritán igénytelenség, hanem tragikus küzdelem. Katolikus, akinek belseje az akarat drámájának, a bűn és büntudat párviadalainak izgatott színpada, s nem a predestináció vagy fatalisztikus bizalom erős vára (...) Az igazi nagy irodalom mégiscsak az, ami szabad, kötöttség nélküli és minden emberé.(...) Az igazi katolikus számára a katolicizmus éppen ezt a kötöttségnélküliséget, ezt a minden nemzetre érvényes vallást jelenti, ellentétben a protestáns felekezetek nemzeti és partikuláris vallásaival”.¹³ „A hit az élet véletleneinek dolga lehet...” — olvassuk itt. Ezen — remélhetőleg Babitscsal együtt azt értjük, hogy az egyén számára a hit s az ennek megfelelő értékrend („szótár”) nem racionális, akaratlagos döntés, választás, opció kérdése, hanem véletlen — vagy annak tűnő, Rortyval szólva: „esetleges” — szellemi beállítódás, teológiai szóval kegyelmi ajándék. Annál drámaibb, küzdelmesebb — s Babits is erre hívja fel a figyelmet itt, „az akarat drámájában” — a hűség, amellyel az ember saját hitéhez, „szótárához” egy életen át ragaszkodik még akkor is, ha hitéletét belső válságok, meghasonlások vagy külső konfliktusok kísérik.

Babits nagyon is megszenvedte ezt a drámát személyes és közösségi identitástudata vonatkozásában egyaránt, lelkében s életében is. A dráma lélektani-erkölcsi vetületeit most nem elemezzük, de gondoljunk a *Psychoanalysis Christiana* című költeményére, mely a szentség, a tökéletesedés, a jó sáfárkodás parancsát elfogadó individuum felelősségtudatának talán legértékesebb művészi kifejezése. Más szövegek alapján sem lehet kétségünk afelől, hogy értékrendjében — az imago Dei és az emberi minőség hordozójaként — az individuum az alapérték. Az író az emberi lét lényegi tulajdonságaként tételezi a konkrét, megismételhetetlen emberi egyedekben megtestesülő imago Dei, a személyes öntudat és szellem méltóságát. Az individuális és az egyetemes értéknek ez a minden személyben megnyilatkozó összhangja az a közös nevező, melynek alapján — Babits szerint is — mindenki felebarátunk, aki az emberiséghez tartozik.¹⁴ Ezt egyértelműen vallja azok után is, hogy a közösségi identitással, a nemzettudattal kapcsolatos nézeteiért sorozatosan kihívta maga ellen a közvélemény és a hatóságok elmarasztalását és a meghurcoltatást: „Az emberi nagyság vagy

kát Anatole France-ról (ET1 327-32). Ennek az írásnak már a mottója is a Rorty-párhuzam egyik alátámasztásának bizonyul: *Les hommes sont cruels quand un dieu les agite*. Döbbenetes, ahogyan Babits ezzel a korai „ironikus liberális”-sal, Anatole France-szal azonosul: „Ennek a vallásnak csak egyetlenegy nagy tilalma van: nem szabad nagyon hinni semmiben. A hit minden gonoszágoknak anyja; aki nem tud kételkedni, rossz ember. Semmi sem bizonyos, de minden igaz lehet; és ezért minden iránt türelmesnek kell lennünk, kivéve a türelmetlenség iránt” (ET1 332.). A katolikus Babits e kételkedő magatartásban és önreflexióban találkozik kora legnagyobb liberálisaiival. Vagy netán már ő is (konzervatív) liberálisnak nevezhető?

¹⁴Ez a községtudat nyilván nem tévesztendő össze a kommunista internacionalizmussal. A *Magyar költő...*-ben így határolja el magát a bal- és jobboldali kollektívizmustól: „Minden nagyszerű és szent szavakat megtagadtam én; először a „nemzet” szent szavait, mert ölés és elnyomás eszközei lettek; azután az „emberközösség” szent szavait is, mert ölés és elnyomás eszközei lettek

szentség vagy szellem mindig az egyénben jelentkezik, sohasem a fajban” — írja 1938-ban, az új fenyegettetést előidéző kollektivistá világnézet, a fasizmus első nagy győzelmei korában.¹⁵

Babits nemzettudatának kihívó megnyilatkozásai is erre a krédóra vezethetők vissza, s az említett konfliktusok és meghurcoltatások is nagyrészt ebből erednek. Abban azonban, hogy félreértették, nemzetellenesnek, avagy kozmopolitának titulálták, nem kis mértékben közrejátszottak többértelmű, szerencsétlen megfogalmazásai. Az ő szótára egyértelműen összeegyeztethetetlen volt a bal- és jobboldali kollektívizmussal, de nem mindig tudott kellőképpen vigyázni arra, hogy beszédmódjára rá ne süthessék az individualizmus, avagy a nemzetietlenség bélyegét.¹⁶

Első nagy botrányát, mint ismeretes, *Az igazi haza* című esszéjével provokálta. A békét óhajtó közvélemény egy része bizonyára nem értette félre, amit a háborút kirobbantó politikai diskurzusról állít: „A Haza nevével rútul visszaéltek. Jelszónak használták a gyilkolásra, babonának, mely a bűnököt takarta, szájtömlő kócnak a szabad szó ellen”.¹⁷ De nem lehet csodálkozni azon, hogy a háborús konjunktúrában, a természetes nemzettelétést kifejező közvéleményben már az is visszatetsző lehetett, ha az író és tanár a hazán „a szellem levegőjét”, és nem az ország földjét érti. Joggal értette félre az, aki egy-egy szövegrészt az egészből pontatlan, végletes megfogalmazása miatt kiragadhatott, mint például a következő: „*Az nem lehet, hogy annyi szív Hiába ontá vért...*” — idézi Babits a *Szózatot*, majd így folytatja: „De az ész szava hidegen mondja rá, hogy lehet. És hogy nem egy nemzet szempontjából kell ezt nézni, mert hiszen minden nemzet áldozott, és bizonyára kell bukó félnek lenni, ha egyszer háború volt. És hogy semmi ez, és nem is olyan rossz, mert mit jelent egy nemzet? Semmit! Mikor a világ sorsáról van szó. És nem volt hiába, ha egyszer a világ békéje sarjad ki belőle, ha okulnak az emberek a szenvedéseken, és belátják, hogy testvérekké kell lenniök, ha ledöntik a falakat nemzet és nemzet közt, ha megvalósul végre a »népek hazája«: akkor nem hiába ontották a szívek vérüket, még ha nemzetük belepusztul is, még ha minden nemzet belepusztul is. Mert az Emberiség előbbre való, mint a nemzet! És talán jó is, hogy pusztuljanak a nemzetek, amelyeknek nevében halomra ölték a szent Emberiséget, kínozták és keresztre feszítették az Isten képmását.”¹⁸ Többek közt ezekért a sorokért támadhatták őt meg a jobboldali sajtóban, s indíthattak ellene nyomozást, fegyelmi eljárást, ezért kellett a toloncházba is bekerülnie.

Babits ismerője számára — tágabb összefüggésben — lehetséges a koherens magyarázat, mert éppenséggel az egyedi és egyetemes érték viszonyának katolikus szemléletéből adódik. Abból, amelyik a nemzetet mindenekelett az őt alkotó eleven emberek közös hagyományokon nyugvó kulturális, lelki közösségeként fogja fel. S más írásai alapján azt is tudjuk, hogy az író e kulturá-

ezek is! És így elérkeztem a Végső Kétség kopár szigetére” (ET1 656.).

¹⁵A *tömeg és a nemzet*, ET2 572.

¹⁶A mi nemzedékünk még olyan tankönyvekből és kézikönyvekből tanulta Babitsot, melyekben pályáját az individualizmus-tól a közösségvállalásig ívelő útként próbálták beállítani.

¹⁷Új Világ, 1919. február 15.

¹⁸ET1 549.

¹⁹Erre — többek között — irodalomelméletének (Az *irodalom elmélete, Bevezetés*, ET1 553-645.) abból a részéből következtetünk, amely így szól: „mai nemzeti szemüvegen át nézzük az irodalmat akkor is, amikor még egyáltalán nem »nemzeti«, mint például a középkorban.” Ugyanitt idézi Émile Hennequint: „Egy nemzeti irodalom adoptált valami, és ezek az adoptált dolgok azok, melyek a nemzet lelkét megalkotják.” Majd így kommentálja: „Tehát a nemzeti irodalom egy készakart termék, egy konvenció a múlttól!” (ET1 577.) Mai történeteink és irodalmáraink nagy része is megbotránkozna ezen a véleményen.

²⁰Lendvai István: *Haza és emberiség, Nyílt levél Babits Mihályhoz*, Új Nemzedék, 1919. márci-

lis alapú nemzetfogalmat történeti fogalomként kezeli.¹⁹ Az ő értelmezésében tehát a mindenkori egyed az alapérték, aki — mióta nemzeti jelleg létezik — egyszermind a nemzeti értékek hordozója is. Az adott kontextusban a háború nem arctalan tömegek véres arénája, hanem az ellenségekké változott/változtatott felebarátok kölcsönös bűne, vétke a „Ne ölj!” parancsa ellen. Így, Babits értékrendjében a nemzet és a nemzetek pusztulása emberek százezreinek — Isten képmásainak — halálát jelenti mint egyede-két, akiknek élő realitásához képest minden nemzettudat csupán szellemi valóság, történelmi absztrakció.

Csakhogy az idézett szövegrészben vannak olyan kijelentések, mint például: „mert mit jelent a nemzet? Semmit! Mikor a világ sorsáról van szó”; vagy „az Emberiség előbbre való, mint a nemzet!”, melyekben az olvasó a világot és az emberiséget valóban fikciókként értelmezheti, s nem a fenti értelemben, mint a haza vagy a nemzet nevében egymással szembefordított, konkrét emberi személyek gyűjtőfogalmát. Nem véletlen, hogy Lendvai István vitriolos cikke többek között ezt a pontatlanságot pécézi ki: „Az eleven világ, a reális világ, az a nemzetek világa, az a világ pedig, amelyért Ön hideg fölényvel dögleti a magyart, az az Ön ideologikus konstrukciója, egy jeges agytermék.”²⁰

Hogy Babits személyiségközpontú értékrendje nem azonos a 20. századi individualizmus liberális felfogásával, arról éppenséggel olyan, katolicizmusát is megvalló írásai tanúskodnak, mint például a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* és az *Írástudók árulása*. Sajnálatos, hogy röviddel a Tanácsköztársaság után — önigazolásra kényszerülve — nem tudja ezt az álláspontot teljes következetességgel képviselni. Az átélt fájdalmakat és meghurcoltatást itt még nem volt képes igazán feldolgozni,²¹ de ezzel együtt — az akkori politikai konjunktúrában — nem kis bátorságra vall az a kísérlete, hogy mind a jobboldali, mind a baloldali kollektivistáktól elhatárolja magát, és egyértelműen megerősítse katolikus hitvallását: „...Nem szégyenlem, s nem bánom, hogy nem a nemzet *sacro egoismo*-jának szavait mondtam ki, hanem a nemzetek közötti Béke s a nemzeteken fölüllálló Igazság szavait kerestem”.²² A keresztény értékrenddel való újabb azonosulásának és hitvallásának értékét azonban csökkenti az a szerencsétlen engedmény, amelyet itt az akkoriban lábra kapott antiszemitizmusnak tesz, s mely a háború és a forradalmak minden következményéért a zsidókat okolja.²³ Az ilyen kollektivistáktól stigmatizálás kirí a babitsi szellemiségből, még ha sarokba szorítottságában pszichésen érthető is ez az erkölcsi megbicsaklás. Az *Írástudók árulásán* azonban — stílusában is — látszik az a lélekbeni megerősödés, ami fokozza elszántságát mindenfajta hitbeli megalkuvással szemben. Nemzet és kereszténység, nemzet és egyház vonatkozásában egy minden szempontból kiérlelt katolikus identitás álláspontjára helyezkedik. Számára botrány, ahogyan korábban a nem-

us 8. 5-8. Miközben Lendvai „ideologikus konstrukciónak” minősíti az emberiség babitsi fogalmát, saját szótárában a nemzet működik ugyancsak ideologikus konstrukcióként. Érdemes lenne a két szótár részletes egybevetése: a viták így zajlanak ma is. Továbbá, mulatságos, hogy a jobboldali kritika után, mely — többek között — „vérszomjas pacifizmussal” (Lendvai) vádolja Babitsot, később a baloldaliak ragasztják rá a pacifista címkét hosszú évtizedekre.

²¹A tanulmány első változata: Nyugat 1919. II. 911-929. (ET1 646-666). Babits később az *Élet és irodalom* (1929) című kötetben lényegesen módosított formában teszi közzé ezt az írását.

²²ET1 655.

²³„Evangéliumot hirdettek: s Apokalipszis jött...Itt voltak újra: a népek Kivettjei; a kultúra Blazírtjai; a rajongó és okoskodó zsidók. *Tabula rasát* akartak csinálni... s egy új, ezeresztendőös középkortól féltünk. Új civilizációt ordítottak; s már romboltak, mindent, amit a háború meghagyott.” (ET1 663.)

²⁴ET2 223-4.

²⁵ET2 215.

²⁶ET2 220. A mai egyházak képviselőinek is címezhetné volna Babits azt, amit a papok felelős-

zeti politika meghasonlik saját keresztény hagyományával: „Hol vagyunk már a katolicizmustól, és az egy igazságtól, melyet vallásunk hirdet, akár az egy Istent? Az Isten sem egy már. A *magyarok Istene* kilencszáz éven át a keresztény Isten volt, elég hatalmas arra, hogy minden népnek külön is istene tudjon lenni, mint ahogy a Végtelennel szemben minden pont középpontnak érezheti magát. De ma már elégedetlenek a nemzetek evvel a közös vallással: még az Istent sem találják elég nagynek, hogy nyugodtan megosztozzanak rajta.(...) s e *nemzeti vallás* irodalma újabb bizonyosságát adja, mennyire eszébe sem jut a modern írástudónak az Igazság szempontján gondolni (noha itt a legszentebb Igazságról, a valláséről van szó).”²⁴ Babits itt körültekintőbben vigyáz arra is, hogy elkerülje a nemzetietlenség vádját: „Szeretni ezt a közösséget csak oly természetes, mint magunkat szeretni, s szeretni azt jobban, mint magunkat, jobban, mint életünket: oly kitágulása a létnek egy önzetlenebb lét felé, mely semmiképp sem ellentétes a Szellem princípiumával, s melyet az írástudók minden korban egyformán magasztaltak. De jobban szeretni, mint az Erkölcst és az Igazságot: ez a kérdés!”²⁵ De nem csupán a közéleti értelmiséget teszi felelőssé a keresztény „mi”-tudat beszűkülése és a nemzetvallások kialakítása miatt, hanem a látható egyházat, a katolicizmus intézményeit is: „Így lépett sok helyütt *junktím*-ba a katolicizmus — melynek már neve is egyetemes jellegére és eredetére utal — a legkevésbé egyetemes elvű, legpartikulárisabb nacionalizmussal”²⁶ — állítja Babits.

Ezért a keresztény „mi”-tudatért, amelyet Babits képviselt, mint tudjuk, a fasizmus alatt nem kevés európai értelmiséginek lakolnia kellett. És ma úgy tűnik, még mindig oly halk ez a hiteles keresztény szótár, hogy az individuális, a nemzeti és az egyetemes „mi”-tudat viszonyát ebben a világban is az övéhez hasonló drámaként kell megélnie mindenkinek, aki katolikus.

A maga korában Babits mellett Sík Sándor fogalmazta meg a legteltesebben, igazi elméleti igénnyel a katolikus irodalom lényegét, amelynek értékrendjében megvalósulhat az egyéni és az egyetemes emberi identitás igazi összhangja, a „mi”-tudat olyan fokú kiterjesztése, melyben az individuum számára minden ember békéje és boldogsága egyaránt fontosnak látszik. Ő hívja fel a figyelmet arra a tragikumra is, ami a katolikus lelkiség velejárója, s mint láttuk, osztályrésze volt Babitsnak is. Arra ugyanis, hogy „miközben minden emberit képes átélni, tehát immanensen megérteni és értékelni is”²⁷, olvasói többsége számára rejtve maradnak erkölcsiségének és szótárának transzcendens távlatai: „Íme, ez a katolikus író (...) tragikuma. Annak, amit ír, amibe a lelkét, művészetét belegyötrödi, a nem-katolikus fogékonyság majdnem mindig csak töredékét lesz képes felfogni: számára holt kincs marad legtöbbször tartalmának, mondanivalójának egy része és formájának, perspektívájának (...), éppen legtisztább művészi értéke-

ségéről ír a nemzetvallások felfuttatásában: „Papak és tudósok az elmúlt hosszú évszázadok alatt egyformán felháborodtak volna a gondolatra, hogy valamely földi közösség érdeke előbbre való lenne előttünk Istennél, erkölcsnél és igazságnál, (...) az igazi írástudó gyakran halt inkább vértanúhalált, hogysesm azt világi tekinteteknek rendelje alá” (ET 2; 211).

²⁷Sík Sándor: *A katolikus irodalom problémájához*, Vigilia, 1935, február. Kötetben: *Kereszténység és irodalom*, Vigilia Kiadó, 1989, Budapest, 235.

²⁸Uo.: 236.

²⁹Uo.: 238.

inek legjava része...”²⁸ „Ezen változtatni — folytatja Sík — semmiféle irodalompolitikával, propagandával, reklámmal sem sokat lehet. Ebbe bele kell nyugodni: a szellemi vértanúságnak ezt a nemét a katolikus írónak vállalnia kell, ez hozzá tartozik a „Krisztus keresztjének ráeső részéhez”, amely alól ki nem vonhatja, de nem is akarja kivonni magát senki, ha Krisztus követésére egyszer elindult. (...) Alázatosságunk és büszkeségünk egy forrásból fakad: Haszontalan szolgák vagyunk, nem tettünk többet, mint ami kötelességünk.”²⁹

A beszéd — mint tudjuk — legyen az bármelyik szótár alkalmazása, ha kellő hittel és következetességgel mondják, az emberi szellemet mélyen befolyásoló csodákra képes hatalom. Még akkor is, ha nem folyamodik semmilyen politikai eszközhöz vagy erőszakhoz. Ha felelősséget érzünk a világ és benne a nemzetek békéjéért, vajon lemondhatunk-e arról, hogy akár az „ironikus liberális” Rortyval együtt s követőivel megerősödve mondjuk a magunkét mindannyian, akik hisszük, hogy az emberi közösség személyes, nemzeti, vallási korlátokon is túl kiterjeszhető?

E cél, tehát a béke szempontjából egyelőre tán az is mindegy, hogy melyik Igazság, melyik Szótár az a végső, mely életet menthet.